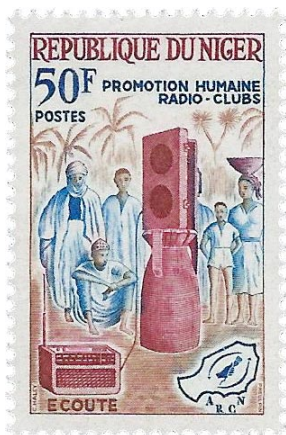

Från kristallmottagare till appar – frimärken berättar om radions historia

av Christer Brunström

Det gjordes enormt många tekniska landvinningar under 1900-talet, men frågan är om inte radion kom att spela en av de största rollerna och då speciellt under tiden fram till televisionens genombrott. Med radion fick människorna inte bara tillgång till aktuella nyheter utan även mängder av information och underhållning. Tack vare det nya mediets genomslagskraft kom många idéer och uppfattningar att spridas bland lyssnarna. De kunde sedan delta i till exempel politiska val utifrån det man hört. På ett annat sätt än förr blev radion en av grundbultarna i Sveriges och världens demokratiska utveckling.

Radioklubbar i Niger.

Tidigt blev radion en viktig beståndsdel i folkbildningen. Många av läsarna av denna uppsats har säkert minnen av skolradion som blev ett utmärkt komplement till den vanliga undervisningen. I en del länder som Spanien och Colombia har radion använts i omfattande alfabetiseringskampanjer och än idag

CHRISTER BRUNSTRÖM är född 1947 i Svarteborg i Bohuslän. Han är fil. mag. och har arbetat som språklärare. Numera ägnar han sig åt publicistisk verksamhet med frimärken som tema. Han är dessutom styrelsemedlem i Sveriges DX- Förbund.

finns det radiostationer i Latinamerika som huvudsakligen används i detta syfte.

Skolradio på St. Helena i Sydatlanten.

Vem uppfann radion?

Detta är en minst sagt mycket intressant frågeställning och svaret beror i stor utsträckning på nationaliteten hos den man ställer frågan till. En italienare skulle säkert svara Guglielmo Marconi (1874-1937), en ryss håller på Alexandr Popov (1859-1906) och i det forna Jugoslavien blir svaret givetvis Nikola Tesla (1856-1943). Faktum är att även Brasilien har sin radiouppfinnare. Han hette Padre Roberto Landell de Moura (1861-1928) och var säkert duktigare på radioexperiment än på att lämna in patentansökningar.

Popov på ryskt frimärke.

Marconi lyckades med trådlös överföring 1895 och Popov gjorde liknande experiment året innan men tog inte patent på sin upptäckt. Tesla har i USA erkänts som uppfinnaren av radiokommunikation tack vare sina framgångsrika experiment redan år 1893. Landell de Moura gjorde liknande experiment under åren 1893-1894.

Sanningen är nog den att alla ovanstående bidrog till en fungerande radio tillsammans med ytterligare ett antal forskare. Mest uppmärksammas har nog ändå Marconis tidiga sändningar över Atlanten blivit. Redan år 1901 lyckades han sända ett budskap från Podhu i Cornwall som sedan uppfångades i St. John's, Newfoundland, på andra sidan Atlanten. Marconi fick dela på Nobels fysikpris år 1909.

Under de första åren användes radiosändare huvudsakligen för att sända telegram och ofta från fastland till fartyg. Det finns riktigt tidiga frimärken från Guatemala (1919) och Honduras (1929) med radiomaster som motiv. Här handlar det nog om master som använts för att sända just telegrammeddelanden.

Tidig radiostation i Guatemala.

Radion fick dessutom sitt eget skyddshelgon av den katolska kyrkan. Det blev ärkeängeln Gabriel som utsågs till denna roll. I Latinamerika heter därför många radiostationer just San Gabriel.

Ärkeängeln Gabriel på ett frimärke från Vatikanstaten.

De första rundradiosändningarna

Det skulle dröja in på 1910-talet innan man började experimentera med radion som ett medium att förmedla programinnehåll till lyssnare. Det var USA som var föregångaren på området. Det berättas att operatörerna av de tidiga radiostationerna började fylla tiden mellan sändningarna av telegram annat innehåll. Den första sändningen av detta slag ägde rum år 1906.

KDKA i Pittsburgh, Pennsylvania, anses vara världens första radiostation. Det första programmet sändes den 2 november 1920. KDKA finns kvar än idag och sänder på 1020 kHz med 50 kW.

Radiostationer i USA har namn som består av en kombination av tre eller fyra bokstäver. I östra USA är första bokstaven W medan bokstaven K inleder stationsnamnen

i västra USA. Ett liknande system används i Canada med C som första bokstav.

Kristallmottagare

De första radiolyssnarna byggde ofta sina egna mottagare, och det handlade då om kristallmottagare. De var praktiska på så sätt att de inte behövde någon strömförsörjning. Det som krävdes var en kristall av blyglans samt detektor (en metallspets), antenn och jordledning. Lyssnaren kunde föra detektorn mot kristallen och sedan fånga upp den starkaste signalen som kunde höras i hörlurarna.

Lyssnare med tidig mottagare på frimärke från San Marino år 1983.

Radioklubbar

Runt om i Sverige grundade radioentusiaster vid 1920-talets början radioklubbar vars syfte var att starta radiosändningar. Dessa stationer sände på mellanvåg med låg effekt och kunde därmed bara höras i de närmaste omgivningarna. År 1924 fanns det bland annat radioklubbar i Sundsvall, Stockholm och Göteborg och på ytterligare 12 orter.

Inledningsvis användes ofta det engelska ordet *broadcasting* även i Sverige för det nya

mediet. Senare introducerades begreppet rundradio som förkortats till bara radio.

Den första svenska rundradiosändningen ägde rum i juni 1921. Kung Gustaf V invigde en utställning i Luleå med anledning av att staden då firade sitt 300-årsjubileum och det uppmärksammades med en radiosändning från en bunker i Boden. Nya Varvets kustradio i Göteborg började sända Fiskhamnsrapporten år 1923.

De olika radioklubbarna producerade program som huvudsakligen bestod av föredrag och musik. Allt ägde rum på ideell basis, även om det förekom en viss sponsring. Detta medförde att sändningstiden ofta inskränkte sig till någon eller några timmar morgon och kväll.

Intresset för det nya mediet var stort och det var många som insåg radions möjligheter och då inte minst som ett effektivt instrument för folkbildning, något som hade stor betydelse under första delen av 1900-talet. Studieförbund av olika slag hade grundats runt om i vårt land med det primära syftet att höja befolkningens bildningsnivå på de mest skilda områden.

Radiotjänst

Systemet med lokala radioklubbar var nog inte optimalt. Sändningstiden var mycket begränsad och resurserna mycket splittrade. Man insåg snart att det behövdes en nationell radio som kunde nå ut till hela befolkningen med program av god kvalitet. Det som efterfrågades var en mer professionell

verksamhet. Antalet radiomottagare hade också ökat kraftigt och speciellt i de städer där det fanns en lokal radiostation.

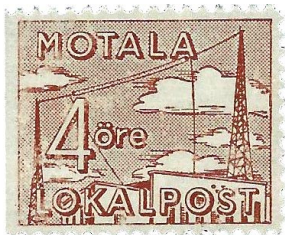
Lösningen blev skapandet av Radiotjänst år 1924. Radiotjänst inledde sedan sina sändningar den 1 januari 1925. På första sändningsdagen började man med en högmässa som sedan följdes av en festkonsert. Sändningen avslutades med nyheter från TT (Tidningarnas Telegrambyrå) och en väderleksrapport från SMHI. Programupplägget hade stora likheter med dagens P1.

Stockholm-Motala

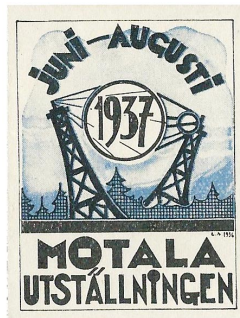
För att nå ut till lyssnare i hela Sverige beslöt man att bygga en stor radiostation centralt i landet. Den kom att placeras i Motala och sände på långvågsbandet (frekvensområdet mellan 150 och 280 kHz). Anläggningen invigdes 1927. Frekvensen var 189 kHz. Den mycket starka sändaren kunde höras i stora delar av vårt land och kompletterades med ytterligare ett antal sändare på mellanvåg i de områden där signalen från Motala inte var tillräckligt stark.

Det var nu som det berömda anropet ”Stockholm-Motala” började användas mellan de olika programinslagen för att identifiera stationen. Det fanns naturligtvis programproduktion även på andra orter och då blev anropet annorlunda.

Lokalpostfrimärke från Motala.

Långvågssändaren i Motala kom sedan att tjäna vårt land väl ända fram till 1985, då man ansåg att just denna typ av teknik för att distribuera radioprogram hade spelat ut sin roll. Idag är radiostationen i Motala ett museum och antenner samt teknisk utrustning finns kvar. Våghalsiga besökare erbjuds till och med att under säkra förhållanden få klättra upp i den höga sändarmasten – här krävs nog att man inte har tendens till svindel för att verkligen uppskatta denna hisnande upplevelse.

Brevmärke för Motala-utställningen 1937.

Hur man lyssnade

Kristallmottagarna hade hört till de första pionjäraren, men ersattes allt eftersom av fabrikstillverkade rörmottagare. Det var ofta mottagare som hade ett trächassi och ett fönster av glas där tillverkaren hade markerat var de olika stationerna kunde höras.

Mottagarna täckte ofta flera olika våglängdsområden: långvåg (160-280 kHz), mellanvåg (530 till 1610 kHz) och kortvåg (90, 75, 60, 49, 41, 31, 25, 19, 16, 13, 11 meter). På långvåg sändes ofta med hög effekt för att nå mycket stora områden. Mellanvågssändningarna var avsedda för lokal eller regional lyssning, medan kortvåg kunde användas för att i princip nå hela världen.

På ett frimärke från Österrike, utgivet 1964, visas en typisk rörmottagare. På glas-skivan hade man indikerat de olika banden (långvåg, mellanvåg och kortvåg) och på ett enkelt sätt markerat exakt var man skulle skruva in frekvensen eller våglängden för att kunna lyssna på en viss station.

Frimärke med radiomotiv från Österrike.

Detta var en primitiv, men effektiv, metod som närmast kan beskrivas som en föregångare till dagens digitala frekvensavläsning. På 1960-talet använde jag själv en traditionell mottagare av ovan beskrivna slag för att lyssna på kortvågradio.

På frekvensskalan för kortvåg fanns oftast endast meterbanden utmärkta. Här fick man då montera en pappersremsa för att markera exakta frekvenser. 60-metersbandet (4750 till 5100 kHz) var endast en centimeter långt. Det gällde då att hitta någon station som sände på en frekvens strax över 4750 kHz och markera var den låg och sedan markera ytterligare några frekvenser. På detta enkla sätt blev man med tiden riktigt skicklig på att hitta bland de hundratals radiostationer i Afrika, Asien och Latinamerika som sände på 60 meter.

Radio Nacional del Perus olika frekvenser.

Finansiering

Att sända radio kostade naturligtvis en hel del pengar, då som nu. Inledningen på radioran i vårt land byggde i stor utsträckning på frivilliga insatser och en stor portion entusiasm. I samband med bildandet av Radiotjänst 1924 blev läget helt annorlunda. Nu hade radion anställda tekniker, producenter, hallmän, administratörer och mycket annat. Dessutom byggdes infrastruktur av olika slag för att verksamheten skulle fungera.

I Amerika valde man att låta marknaden ta hand om radion och finansieringen fick de olika intressenterna sköta själva. Det var nu som den reklamfinansierade radion uppstod. Olika företag betalade för sändningstid för att sända budskap om sina olika produkter och tjänster. På sätt och vis fick de också inflytande över programinnehållet.

Det låg i stationernas intresse att producera och sända program som lockade så många lyssnare som möjligt. Det gällde ju att komma högt upp i lyssnarundersökningarna. Ju fler lyssnare desto större möjlighet att öka sina inkomster från reklam.

Det vore naivt att tro att radion på detta sätt blev en helt fri institution. De som köpte sändningstid eller reklamplats kunde förvisso påverka det redaktionella innehållet. I länder som Ecuador har politiker ofta ägt radiostationer och det enda syftet har i princip varit att främja de aktuella politikernas valframgångar.

I Sverige och många andra länder i främst Europa valdes en annan finansieringsmetod – radiolicensen. Här krävdes att varje innehavare av en radiomottagare hade en licens som måste förnyas med jämna mellanrum.

Televisionsradiolicens.

Från 1928 till att systemet helt avskaffades 1962 användes speciella radiolicensmärken i samband med att man hade betalt licensavgiften. Licensen skulle vara försedd

med ett licensmärke som kunde köpas på post- eller telegrafkontor, där de också stämplades.

Andra världskriget

Redan före andra världskriget var det många som prövade på att lyssna till utländska radiostationer och då främst på kortvåg men även på mellanvåg. Information om tider och frekvenser hittade man bland annat i *Röster i Radio*, den tidning som gavs ut av Radiotjänst. Radio Moskva hade redan 1936 inlett sändningar på svenska avsedda för lyssnare i vårt land.

Under andra världskriget var det många svenskar som lyssnade på radio från de krigförande länderna. En del stationer började erbjuda program på svenska. Jag har tidigare nämnt Radio Moskva men även Sender Königsberg i Tyskland hade program på vårt språk. Allt fler utländska radiostationer inledde sändningar på svenska. Till dessa hörde bland annat brittiska BBC, amerikanska WRUL och CBC Radio Canada.

General De Gaulle manar fransmännen till motstånd via BBC.

Radioklubbar

I *DX-Boken* berättar Ronny Forslund om hur direktör Birger Lundström i Stockholm i början av 1944 satte in en annons i Aftonbladet med följande lydelse: "Kortvågslissnare! Brevkontakt sökes med likasinnade för utbyte av erfarenheter". Till hans stora överraskning kom det 150 svar.

På ett café i Stockholm grundades sedan den 18 januari 1944 Sveriges Radioklubb.

Tämligen omgående startades tidskriften *DX-Radio* som distribuerades via Pressbyrån. En av de första medlemmarna var Arne Skoog (1913-1999) som sedan kom att få enorm betydelse för radiohobbyns utveckling i vårt land.

Arne Skoog, (foto okänd).

Skoog fick arbete som tekniker på Radiotjänst år 1948. Hans stora intresse för internationell radio ledde till programmet *Sweden Calling DXers* som sändes av utlandsprogrammet på kortvåg till lyssnare över hela världen. Det var Skoog som under många år skrev manus till detta program som sändes på flera olika språk varje vecka. Dessutom distribuerades helt gratis en bulletin med programmets manus till alla som så önskade. Portokostnaderna var uppenbarligen inget större hinder för denna verksamhet.

Vid slutet av 1944 hade Sveriges Radioklubb hela 1.000 medlemmar, vilket tyder på ett stort intresse av att lyssna på utländsk radio. Efter kriget lades klubben ner av ekonomiska orsaker, men återuppstod senare och fortsatte med tidningen *DX-Radio* fram till slutet av förra seklet.

Tidskriften *DX-Radio* Nr 1.

Under främst 1960- och 70-talen grundades hundratals liknande klubbar runt om i Sverige. Författaren av dessa rader var med om att starta Lysekils DX-Klubb någon gång under tidigt 1960-tal. Den samlade under ett par år ett antal tonåringar med utlandsradio som gemensamt intresse. Bland aktiviteterna fanns ett medlemsblad, lyssnarnätter och tävlingar. Vid en sådan tävling bestod priset en gång av en teservis som hade donerats av Radio Peking.

Nu i efterhand är det intressant att konstatera att dåtidens ungdom var mycket framåt: man grundade klubbar, startade publikationer, ordnade med specialprogram och väldigt mycket annat och nästan alltid helt utan något direkt stöd från samhälle eller vuxenvärld.

Radio från utlandet

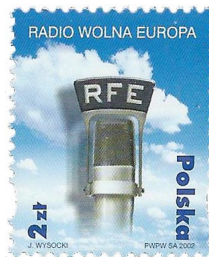
Under det kalla krigets dagar efter andra världskriget fick främst kortvågsradion en enorm betydelse. Sovjetunionen, Kina och de andra socialistiska länderna byggde upp mycket omfattande radioverksamheter för

att föra fram sin uppfattning av utvecklingen i världen. Radio Moskva och Radio Peking sände på ett stort antal olika språk dygnet runt på kortvåg och lockade stora lyssnarskaror.

Radio Moskva har numera ersatts av Sputnik News på Internet.

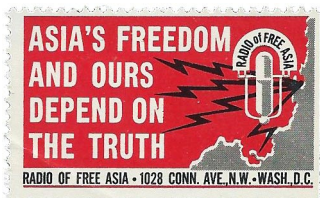
Från andra sidan järnridån svarade man med Voice of America, Radio Liberty, Radio Free Europe, BBC World Service, för att bara nämna några. Deras huvudsyfte var att informera om de socialistiska regimernas misslyckanden och västvärldens framgångar.

År 2002 hedrade Polen Radio Free Europe med ett frimärke.

För att möta västs propagandasändningar använde sig många östlänare av störsändare. Detta innebar helt enkelt att man placerade en egen sändare på samma frekvens och sände ut vad som närmast kan betecknas som kraftigt oljud. Detta fick som konsekvens att det var i det närmaste omöjligt att uppfatta programinnehållet. Idag är det i princip bara Kina, Kuba och Etiopien som använder denna metod för att störa ut misshagliga radiosändningar från utlandet.

När det kalla kriget var som hetast under 1960-talet fanns det fler än 20 olika radiostationer i främst öststaterna, som hade program på svenska. Det var stationer som Radio Moskva, Radio Berlin International, Polens Radio, Radio Prag och Radio Riga, för att bara nämna några exempel. Idag finns det ingen utländsk radiostation med sändningar på svenska avsedda för lyssnare i vårt land.

Radio Free Asia sänder numera mest till Kina.

Religion – IBRA Radio

I Sverige var det nya radiomediet tidigt ute med religiösa sändningar. De var inte på något sätt kontroversiella, men när Pingstkyrkan fick sändningstid uppstod problem. I en radiogudstjänst 1948 från frikyrkan berättades det om helande av sjuka. Detta var lite väl magstarkt för radions ledning och Pingstkyrkan fick inte längre vara med i Radiotjänsts programtablå.

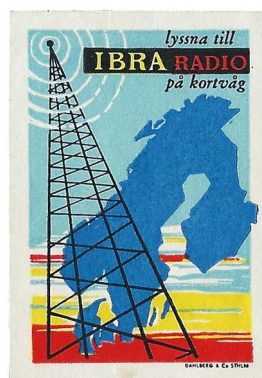
Ledare för Pingstkyrkan var den karismatiske Lewi Pethrus (1884-1974) och han ville naturligtvis nå svenska lyssnare med kyrkans budskap. I Sverige var radiovägen stängd. Det gällde nu att hitta en ny möjlighet och svaret blev den internationella zonen i Tanger i norra Marocko. Här fanns ett antal radiostationer med sändningar på kortvåg. Pethrus grundade därför år 1948 IBRA (= International Broadcasting Association).

IBRA Radio Tanger inledde sin verksamhet i Tanger år 1955. Härifrån sände man inte bara på svenska, utan även på 22 andra språk. Inspelningsstudion låg i Filadelfia-kyrkan i Stockholm, men den blev snart för liten och man flyttade till större lokaler på Sveavägen.

Dåtidens IBRA-lyssnare rapporterade om god mottagning av de svenska programmen från Tanger. Men 1959 inkorporerades

Tanger i Marocko och de privata radiostationerna fick stänga.

IBRA Radio är fortfarande Pingstkyrkans radiomission, men sedan många år har man inte längre några program på svenska. I stället sänder man på närmare 100 olika språk till främst Afrika och Asien. Program på kortvåg finns fortfarande kvar, men dessutom används satellit-TV och Internet för att sprida budskapet.

Reklammarke för IBRA Radios sändningar på kortvåg.

Andernas röst

Många svenskar var då redan väl förtrogna med kortvågsradio. Så tidigt som 1936 hade HCJB "Andernas röst" i Quito, Ecuador, inlett sändningar på just kortvåg till Sverige och övriga Norden. När HCJB juldagen 1933 startade sin verksamhet från ett fårstall utanför den ecuadorianska huvudstaden fanns det bara några enstaka radiomottagare i landet. Kritiker hade sagt att sändarnas placering högt upp i Anderna var extremt olämplig, men den skulle visa sig vara synnerligen lyckosam. En av grundarna var den svenskättade Rueben Larsson och när han gjorde ett försök att sända ut ett inslag på svenska överraskades han av den stora responsen från svenska lyssnare. Ellen Campana, en svenska bosatt i Quito, fick ansvaret för programmen på svenska och hon blev sedan "Tant Ellen" för väldigt många lyssnare i vårt land. Programmen bestod av en blandning av information om livet i Latinamerika och kristen undervisning.

År 1956 slutade Tant Ellen med ålderns rätt på HCJB och hon ersattes av en ung svenska – Sonja Persson från Perstorp. Hon kom sedan att bli kvar på stationen fram till sin pensionering. Sändningarna på svenska upphörde 1996 till många lyssnares bedrövelse.

HCJBs första sändning 1936.

DX-hobbyn – EKKO

I USA och Canada startades radiostationer på mellanvågsbandet i hög takt redan på 1920-talet. Det blev snabbt en hobby att försöka höra så många och så avlägsna stationer som möjligt. Speciellt entusiastiska lyssnare skrev till stationerna om sina loggningar. Stationerna brukade besvara dessa rapporter med brev eller speciella verifikationskort som kallas QSL på radiospråk. Hobbyn, som med tiden skulle få namnet DXing, fick under 1920- och 30-talen tiotusentals utöware.

Populärt uttryckt brukar D i DX stå för distans medan X handlar om något okänt. Det mest spännande var naturligtvis att kunna höra en mycket avlägsen radiostation.

På många sätt är DXing en samlarhobby med diverse tekniska inslag. Det gällde att ha en bra mottagare och en lämplig antenn. Det man samlar är QSL-verifikationer, men även antalet loggade stationer och länder. Under årens lopp har mycket spännande helt genuina posthistoriska objekt kommit i form av brev och kort från de mest exotiska platser på vår planet.

År 1924 presenterade The EKKO Company i Chicago ett initiativ för landets DXare. Det man erbjöd var ett album som innehöll en förteckning över samtliga amerikanska radiostationer samt dessutom plats för ett fri-

märksliknande märke. EKKO hade beställt dessa märken från American Bank Note Company i New York och de var vackert graverade kvalitetsprodukter. EKKO lät trycka ett märke för varje radiostation i landet och tanken var att radiostationerna skulle besvara DXarnas rapporter med ett sådant märke som sedan kunde klistras in i albumet. Motivet var den amerikanska örnen.

Även för grannlandet Canada tillverkades ett liknande verifikationsmärke, men det fick en bäver som motiv.

EKKO sålde albumet för \$1.75 till DX-lyssnarna. För att få märkena krävdes att man sände rapporter till stationerna och bifogade 10 cent i mynt för att täcka kostnaderna. Från 1924 fram till början av 1930-talet kom ett 20-tal upplagor av EKKOs album. Idag är EKKO-märkena ett mycket uppskattat samlingsområde.

År 1924 fanns det runt 550 radiostationer i USA. Antalet steg kraftigt under de kommande åren och det beräknas att antalet EKKO-märken kan vara flera tusen. Det uppskattas att fler än 50.000 album såldes, vilket kan ses som ett bevis på hobbyns stora popularitet.

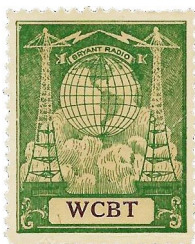

EKKO-verifikationsmärke för USA men använt av Radio XEPN i Mexiko.

EKKO-verifikationsmärke för Canada.

The EKKO Company fick till och med en konkurrent – The Bryant Company – som hade ett något annorlunda upplägg. Företaget var verksamt från 1925 till 1926. Bryants märken var dock inte på långa vägar lika eleganta som de som EKKO erbjöd.

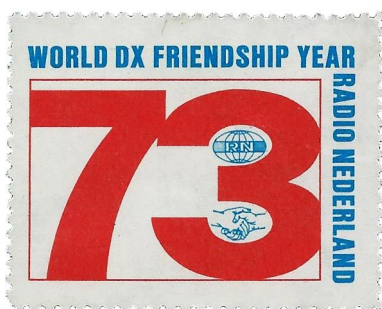
Verifikationsmärke från Bryant.

Även efter att EKKO försvunnit från marknaden fortsatte många radiostationer att använda deras märken för att bekräfta lyssnarnas rapporter. Men redan på 1930-talet hade de i stor utsträckning ersatts med vykortslänkande QSL-kort. På dessa kort fanns ofta en mer omfattande text där stationen bekräftade frekvens, datum och tid för avlyssningen.

DX-hobbyn i Sverige

Även i Sverige intresserade man sig för långväga radio redan på 1920- och 1930-talen, men det var under andra världskriget som man riktigt fick upp ögonen för denna möjlighet att få kontakt med omvärlden. Här har redan Andernas röst och Radio Moskva omnämnts som tidiga stationer med program på svenska till lyssnare i vårt land.

Efter världskriget blev DX-hobbyn mycket utbredd i Sverige och nådde sin kulmen på 1960-talet. För många blev det tyvärr nog huvudsakligen en samlarhobby och programinnehållet kom att ha mycket liten betydelse för flertalet svenska DX-lyssnare.

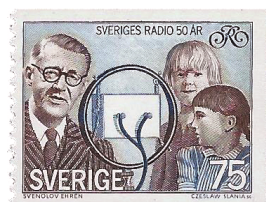
Radio Nederland utropade 1973 till World DX Friendship Year.

År 1956 bildades DX-Alliansen som idag är Sveriges DX-Förbund. En av grundarna var den tidigare omnämnde Arne Skoog. Det firade sitt 60-årsjubileum i Stockholm våren 2016 med besök på olika radiostationer i Stockholmsområdet och med föredrag av flera personer med lång erfarenhet av radioverksamhet både i Sverige och utomlands.

Berömda radioröster

Under årens lopp är det många radiopersonligheter som stannat kvar i folks minne. Själv kommer jag från min barndom ihåg Sven Jerring (1895-1979) med *Barnens brevlåda*. Jerring var på många sätt synonym med radions utveckling i vårt land. Han anställdes av Radiotjänst redan 1925 och blev sedan kvar till sin död. Jerring sysslade med allt möjligt, från att annonsera de olika programmen till att kommentera sport. Hans referat av Sveriges förlustmatch mot Japan vid OS i Berlin 1936 är klassisk: ”Japaner, japaner. Försvarande japaner. Från sig vilt slående japaner och lika vilt angripande svenskar. Japaner som hoppar, japaner som kastar sig, japaner som fläker sig, japaner som gör allt för att bärga segern åt Nippon. Och svenskar som kämpat redligen men som nu är slagna”.

När Sveriges Radio firade sitt 50-årsjubileum 1974 fanns Sven Jerring med på ett av de två frimärkena. Han avbildas i en studio tillsammans med ett par barn och man kan förmoda att det handlar om en sändning av *Barnens brevlåda* som lockade enorma mängder av unga lyssnare runt om i vårt land.

På 1950-talet var det fortfarande vanligt med föredrag i radion. Vi fick då höra berömda personer berätta om de mest varierande ämnen. En av dessa många föredrags hållare var upptäcktsresanden Sten Bergman

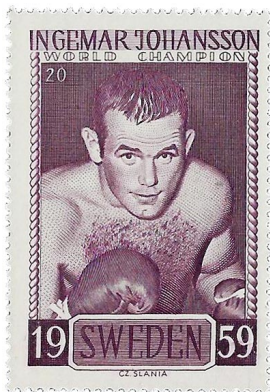
(1895-1975) som ofta berättade om sina resor på Nya Guinea och andra exotiska platser. Böcker och föredrag hjälpte till att finansiera hans många resor.

Jag kommer fortfarande väl ihåg Bergmans något knarriga röst när han berättade om huvudjägare i Nya Guineas djungler. Detta var något som fångslade mig som tonåring i Bohuslän under en tid då utlandsresor oftast inskränkte sig till kortare besök i Danmark eller Norge.

Ingo och Radio Luxemburg

Professionell boxning var förbjuden i Sverige när Ingemar Johansson (1932-2009) inledde sin framgångsrika karriär i självförsvarets ädla konst. Karriären gick spikrakt uppåt och 1959 var det dags för en titelmatch mot Floyd Patterson på Yankee Stadium i New York.

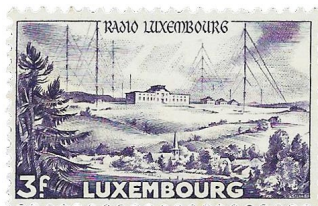
Czeslaw Slanias gravyr av Ingo.

Detta var naturligtvis något som intresserade en mycket stor andel av det svenska folket, men till deras besvikelse skulle matchen inte sändas av svensk radio. Det var nu

som initiativrika entreprenörer grep in. Man försökte helt enkelt hitta en annan radiostation som skulle kunna sända ett referat av matchen på svenska.

Titelmatchen skulle äga rum tidig morgon den 26 juni. Valet föll därför på Radio Luxemburg på 1439 kHz. Stationen använde denna frekvens för sändningar kvällstid till de Brittiska öarna. Det man erbjöd var det senaste inom popmusik; allt finansierades med reklam för produkter som den bubblande läskedrycken *Babycham* och liknande "nödvändiga" varor.

Människor runt om i Sverige förberedde sig för att kunna höra referatet över Radio Luxemburg. Man installerade antenner på taken allt i syfte att få god mottagning på 1439 kHz mellanväg. Morgonen den 26 juni 1959 rattade hundratusentals svenskar in frekvensen. Nog hördes matchreferatet men mottagningen var mycket varierande i olika delar av vårt avlånga land. Men vad gjorde väl det – Ingo vann ju kampen på teknisk knockout i tredje ronden!

Ingomatchen och Pingstkyrkans tidigare omnämnda radioproblem hade pekat på att Sveriges Radios utbud kanske inte motsvarade lyssnarnas behov och önskemål. Men våra politiker var tydligen mycket ovilliga att ändra på sakernas förhållanden.

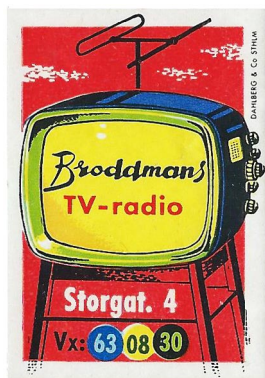
Radio Nord och Radio Syd

Det skulle bli en man med finskt ursprung som kom att påverka radiomediets utveckling i vårt land. Han hette Jack Kotschack (1915-1988) och kan närmast beskrivas som en framgångsrik entreprenör i underhållningsbranschen. I början av 1960-talet fick han idén till reklamfinansierade radiosändningar, med huvudsakligen modern

musik riktad till svenska lyssnare. Att få licens för marksändningar var utsiktslöst, men Jack kom då på idén att sända från ett fartyg.

Med ekonomisk hjälp från investerare i främst USA inköptes fartyget *Cheetah*, som utrustades med en radiosändare och en hög radiomast. Fartyget ankrade upp på internationellt vatten utanför Stockholms skärgård och i mars 1961 inledde Radio Nord sina sändningar på mellanvåg 639 kHz.

Verksamheten blev tämligen omgående en lyssnarframgång. Folk gillade att lyssna på populärmusik dagen i ända, med avbrott för nyheter och reklam. Tävlingar lockade många lyssnare att engagera sig för Radio Nord. Klockmärket *Certina* betalade för meddelanden om korrekt tid och reklamen för radio- och TV-firman *Broddmans* blev en klassiker.

Brevmärke för Broddmans.

Tyvärr blev aldrig Radio Nord den ekonomiska framgång man hoppats på. De riktigt stora företagen ville inte riskera att associeras med en verksamhet som kanske inte var helt legal. Sändningarna upphörde den 30 juni 1962 och Kotschack gick vidare till andra projekt. Men först skrev han boken *Radio Nord kommer tillbaka* (1963).

Frankostämpel från Radio Nord.

I Öresund hade redan ett antal fartygsbaserade piratradiostationer sänt reklamfinansierade program till Danmark och Skåne. Men det skulle bli Britt Wadners (1915-1987) Radio Syd som blev mest framgångsrik. Radio Syd sände på FM och nådde lyssnare i främst södra Skåne med start 1961.

När riksdagen år 1961 började att reagera på de fartygsbaserade radiostationernas verksamhet bildades i Skåne en stödgrupp för Radio Syd. Man ordnade med stora demonstrationer till stöd för Britt Wadner, men det ledde ingen vart. Ny lagstiftning tvingade både Radio Nord och Radio Syd (först 1966) att stänga. Britt Wadner dömdes dessutom till fängelse för brott mot radiolagen. Som kuriositet kan nämnas att Wadner flyttade sitt radioskepp till Gambia i Västafrika där Radio Syd fortsatte att sända under flera år och då helt legalt.

Radiosydqsl QSL-kort som visar Radio Syds sändarfartyg i Östersund.

Melodiradio

Radio Nord och Radio Syd var kortvariga som institutioner, men deras betydelse

för radions utveckling i landet var omfattande. Det fanns ett starkt tryck från allmänheten om mer populärmusik i radio och detta ledde till skapandet av P3 år 1964. Idag erbjuder Sveriges Radio ett stort antal musikkanaler och då inte minst digitalt. Radion flyttade redan på 1960-talet från mellanvåg till FM med bättre ljudkvalitet som följd.

FM-sändartorn i Berlin.

Kommersiell radio

Nästa steg i den svenska radions utveckling var införandet av kommersiell lokalradio och närradio i samband med radiomonopolets upphävande år 1993. Här kan man nu många år senare konstatera att någon direkt lokalradio blev det aldrig. Det enda som är lokalt i de kommersiella kanalerna är reklamen.

Närradion finns fortfarande kvar på många platser runt om i vårt land. Tanken var att den skulle drivas av lokala föreningar, men någon större framgång har det aldrig blivit. I storstäderna finns flera närradiostationer med ett omfattande programutbud på olika invandrarspråk. Många frikyrkor har dessutom använt sig av närradion i sin utåtriktade verksamhet.

Närradion 10 år i Jönköping.

Public Serviceradio

I Europa kom tidigt ett public service-koncept att dominera inom rundradio. Tanken var naturligtvis att försäkra sig om att programverksamheten skulle vara av hög kvalitet och att den redaktionella verksamheten skulle vara helt fristående.

Detta var en väg som valdes av länder som Sverige, Storbritannien, Tyskland och många andra. För att konceptet skall fungera krävs naturligtvis nödvändig finansiering och då oftast via licensavgifter eller statliga anslag.

En public service-radio är helt fristående, vilket är viktigt för medborgarnas förtroende för radiomediet. I en kommersiellt finansierad radioverksamhet är det lätt att föreställa sig hur annonsörer har synpunkter på programmets innehåll och utformande.

Till de mest kända public service-företagen inom radiobranschen hör BBC (British Broadcasting Corporation) i Storbritannien. Numera har man kommersiella konkurrenter, men de sysslar i stor utsträckning endast med sport, populärkultur, etniska program eller klassisk musik.

TV – en konkurrent till radion

Sverige var tämligen sent ute med television. Under 1954 och 1955 genomfördes ett an-

tal testsändningar och man kan konstatera att den legendariske Lennart Hyland (1919-1993) fanns med redan då. De reguljära TV-sändningarna inleddes den 15 september 1956 med ett program som hette *Sigge slår på stora trumman*. Därefter ökade antalet TV-mottagare stadigt i landet men den stora ökningen kom i samband med fotbolls-VM 1958.

Även inför införandet av television hade finansieringen diskuterats. Förespråkarna för en reklamfinansierad TV var många, men resultatet blev trots detta en licensfinansierad verksamhet. Så här i efterhand kan man konstatera att televisionen på mycket kort tid kom att fånga väldigt många tittare till nackdel för radiomediet.

På 2000-talet har radiomediet undergått genomgripande förändringar i svindlande fart. Visserligen produceras program på ungefär samma sätt som tidigare, men de distribueras på ett ofta helt annorlunda sätt. Digitalisering, Internet och mobiltelefoner har för alltid ändrat sättet som främst yngre människor lyssnar på radio. Ofta handlar det om att välja exakt det man vill höra och helst ska man kunna lyssna på sitt favoritprogram när det passar en själv bäst. Det är här begreppet *app* kommer in i sammanhanget.

Även utanför radions värld produceras program som distribueras via Internet och mobiltelefoner. När detta skrivs kallas de för *poddar*, men om något år finns det kanske ett helt nytt system som gör det möjligt för vem som helst att göra sin röst hörd.

Många unga lyssnar ständigt på musik och den kommer oftast inte från en traditionell radiostation, utan från en tjänst som levererar en individualiserad spellista. På så sätt slipper man lyssna på den musik man av någon anledning inte tycker om.

Framtiden

Vi kan alla konstatera att utvecklingen på det massmediala området gått enormt snabbt under de senaste tio åren. Ständigt kommer nya tjänster och nya lösningar. Det finns all anledning att tro att radiomediet är totalt förändrat på nytt om redan fem eller tio år.

Dagens mediekonsumenter förväntar sig att bli informerade omedelbart och gärna medan något händer. En konsekvens av detta har blivit en svårare arbetssituation för professionella journalister. Ibland krävs bakgrund och analys innan en nyhet presenteras, vilket kanske inte alltid hinns med i iveren att vara först med det senaste.

Litteratur

Drummond, James N.,
Verified Reception Stamps.
Porter Ranch, CA, 2011.

Forslund, Ronny,
DX-Boken.
Hudiksvall 2016.

Granfeldt, Stig,
Eter-Aktuellt minns svensksändarna.
Uppsala 2006.

Rosen, Herbert,
Radio Philatelia.
New York 1954.

Ross, John F.,
A History of Telecommunications on Stamps.
Batley, West Yorkshire 1977.

Eter-Aktuellt,
(numera **DX-Aktuellt**)
– flera årgångar.

FACIT Norden

Scott Standard Postage Stamp Catalogue

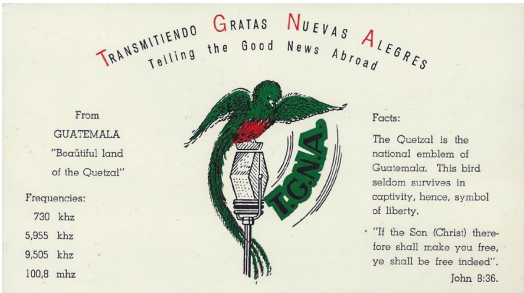
World Radio TV Handbook
– olika årgångar.

Jag har även använt Nationalencyklopedin, olika resurser på Internet, eget material, etc. Ett stort tack till Leif Bergman, Ronny Forslund och Lars Liwendahl som bidragit med illustrationer.

Många radiostationer har bekräftat lyssnarrapporter med vackra QSL-kort.

Radio Cairo, Egypten.

TGNA Radio Cultural, Guatemala.

Rádio Clube do Huambo, Angola.

Rádio Globo, Brasilien.

